

*Skąd się wzięła
nazwa Pszczyna*

*ANTE CIVITAS
PLESNA*

*Skąd się wzięła
nazwa Pszczyna*

Miejska
Biblioteka
Publiczna
w Pszczynie

815L

108482

81'373.2 5L

Skład się uzięła
nazwa Pszczyna

*T*en drobny druczek bibliofilski, jaki oddaję w ręce szanownych Czytelników jest zbiorem najbardziej przekonujących odpowiedzi na pytanie „Skąd się wzięła nazwa Pszczyna”?

Począwszy od XIX-wiecznego kronikarza Schaeffera, poprzez wypowiedzi Aleksandra Brücknera, „śląskiego Długosza” Ludwika Musioła, księdza Józefa Bańki i Józefa Koserczyka, po najwybitniejszy obecnie autorytet filologiczny na Śląsku — Jana Miodka, który specjalnie do niniejszego wydawnictwa przysłał swoją wypowiedź.

Jedno jest pewne — nie ma jednoznacznej odpowiedzi na zadane w tytule pytanie.

Aleksander Spyra

Pszczyna, u progu 2000 roku

SCHAEFFER Henryk Wilhelm Fryderyk (1787—1870) — radca kamery książęcej w Pszczynie i jej archiwista.

Ur. 23 IX w Pszczynie. Był synem Karola Fryderyka Ludwika i Krystyny Beaty z d. Krause. Wywodził się z rodziny pochodzącej z Wrocławia. Jego dziadek był tam radcą konsystorza ewangelickiego. Rodzice w 1777 roku wzięli ślub we Wrocławiu i osiedlili się w Pszczynie. Ojciec objął tutaj stanowisko sędziego w książęcym sądzie stanowym (zm. 1817). W sądownictwie stanowym książąt pszczyńskich pracował również jego starszy brat Augustyn Fryderyk (1777—1806). Drugi brat, Karol był profesorem gimnazjum w Raciborzu.

W 1834 r. książę Ludwik von Anhalt-Köthen powołał go na stanowisko kierownika archiwum i zlecił mu opracowanie całego zasobu aktowego. Tylko on mógł podołać takiemu zadaniu, ponieważ był doświadczonym urzędnikiem administracji, a ponadto znał występujące w aktach języki (niemiecki, polski, czeski, łaciński). Prace porządkowo-inwentaryzacyjne w archiwum zakończył w 1851 r., już po przejściu pszczyńskiego wolnego państwa stanowego pod panowanie Hochbergów.

Z chwilą przejęcia archiwum, przystąpił do pisania kroniki pszczyńskiego wolnego państwa stanowego, lecz z powodu nawału prac archiwalnych nie doprowadził jej do

końca. Dzieje ziemi pszczyńskiej podzielił on na trzy części. Część pierwsza obejmuje czasy panowania książąt piastowskich oraz Turzonów i Promnitzów. Część druga dotyczy panowania książąt von Anhalt-Köthen (1765—1841). Tego rozdziału nie dokończył, ale na szczęście zachowały się do niego notatki w brudnopisie (sygn. A Ks Pszcz I 76). Dwie pierwsze części zostały opracowane na podstawie materiałów archiwalnych. W części trzeciej opisywał na bieżąco wszystkie ważniejsze wydarzenia, których on sam był naocznym świadkiem. Część ta obejmuje lata 1827—1847.

W tym miejscu należałoby podać kilka informacji na temat zamku w Pszczynie, chociaż opis ten nie będzie pełny. Początki zamku sięgają pradawnych czasów. Nie znamy jego pierwszego budowniczego, ale z wielkim prawdopodobieństwem możemy przyjąć, że zbudował go tutaj jeden z pierwszych książąt piastowskich w XI albo w XII wieku.

Był to zamek myśliwski i stanowił tymczasową siedzibę. Na jego pierwotne znaczenie wskazuje nazwa „Plessa”, w języku czeskim „Plstyna”, wywodząca się z średnio-wiecznego łacińskiego słowa „Plescitum”. Tą nazwą określano wówczas rewir leśny, ogrodzony płotem dla celów łowieckich.

Na terenie Francji i Niemiec spotyka się często nazwy „Plessis”, „Plesse”, albo „Plessa”, wywodzące się od tego łacińskiego słowa. Nie ulega wątpliwości, że w okresie budowy pierwszego zamku w Pszczynie ogradzanie terenów łowieckich było już praktykowane.

Późniejszy dopisek autora: Pomyliłem się, gdyż jak wynika z akt, istniejące jeszcze dzisiaj (1847 r.) ogrodzenie dla dzikich zwierząt zostało tutaj zbudowane dopiero w latach 1744—1747, a więc wyprowadzenie nazwy „Pless” od łacińskiego słowa „Plescitum” jest mylne.

Bardziej prawdopodobne jest spokrewnienie polskiej nazwy „Pszczyna” z łacińskim określeniem „Piscina”, ale nie wiadomo, skąd wzięła się litera „l” w czeskiej nazwie „Plstyna”. Przemawia ona za tym, że nazwa pierwotna była bardziej zbliżona do niemieckiej nazwy „Pless”.

ALEKSANDER BRÜCKNER (1856—1939),

polski slawista, historyk kultury, języka i literatury. Profesor uniwersytetu w Berlinie, członek akademii nauk w Petersburgu i Pradze.

Uczony o wszechstronnych zainteresowaniach badawczych, łączący ogromną erudycję i pracowitość ze śmiałością w stawianiu hipotez naukowych.

Jego znane dzieła, to „Dzieje Kultury Polskiej”, „Encyklopedia Staropolska” czy „Słownik etymologiczny języka polskiego”.

Odkrywca nieznanych zabytków i całych dziedzin piśmiennictwa staropolskiego.

ALFONZ KUBIŠKA (1870-1930)

rodził się w miejscowości Kamenice, w powiecie
Třebíč. W młodości wyjechał do Wiednia,
gdzie spędził czas na studiach i w sztuce.

W 1890 roku wyjechał do Pragi, gdzie
został zatrudniony jako rysownik w
biurowym. W 1895 roku wyjechał do
Paryża, gdzie spędził czas na studiach i w sztuce.

W 1900 roku wyjechał do Wiednia, gdzie
został zatrudniony jako rysownik w
biurowym. W 1905 roku wyjechał do
Paryża, gdzie spędził czas na studiach i w sztuce.

W 1910 roku wyjechał do Wiednia, gdzie
został zatrudniony jako rysownik w
biurowym. W 1915 roku wyjechał do
Paryża, gdzie spędził czas na studiach i w sztuce.

Miejska
Biblioteka
Publiczna
w Pszczynie

Spośród językoznawców nazwą Pszczyny zajmował się również prof. Aleksander Brückner. Z dawniejszych postaci nazwy naszego miasta, z form Plszczyna i niemieckiego upodobnienia „Pless” wysnuł twierdzenie, że nazwa Pszczyna osnuta jest na dawnym wyrazie polskim „pło”, „pleso”, co znaczy „jezioro”.

Według niego więc Pszczyna (dawniej Plszczyna) jest terenową nazwą, związaną z wyrazem „pło”, co znaczyłoby tyle co okolica nad jeziorem. Wyjaśnienie to jest słuszne, choć nie opiera się na najstarszych formach polskich.

MUSIOŁ Ludwik Stefan (1892—1970) — nauczyciel, wizytator, wybitny historyk śląski i archiwista, prekursor krajoznawstwa.

Był wszechstronnym naukowcem: historykiem kultury i Kościoła, lingwistą, archiwistą, znawcą staropolszczyzny oraz jednym z najznakomitszych znawców dziejów Śląska. Interesował się historią materialną, historią przemysłu, hutnictwa i kuźnictwa oraz historią rzemiosła. Odnalazł wiele materiałów statystycznych na temat liczby mieszkańców, ich pochodzenia i zawodów. Zajmował się też etnografią, ubiorami, zwyczajami i gwarami oraz warunkami mieszkalnymi

ludności na przestrzeni wieków. Interesował się historią parafii, szkolnictwa parafialnego i świeckiego, historią bibliotek i czytelnictwa, jak również archiwami i archiwaliami śląskimi. Ponadto badał dzieje i genealogie rodów rycerskich osiadłych na Górnym Śląsku. Dorobek jego ponad 50-letniej pracy naukowej jest imponujący, wynosi ponad 300 pozycji.

Szczególne związki uczuciowe łączyły go z Pszczyną; tu był współzałożycielem seminarium nauczycielskiego, w którym w l. 1922—1931 prowadził wykłady, tu rozpoczął prace badawcze, które zaowocowały wydaniem w 1933 r. pionierskiej pracy *Dzieje szkół parafialnych w dawnym dekanacie pszczyńskim* oraz wydaniem w 1936 r. jego najlepszego dzieła *Pszczyna. Monografia historyczna*. Tu też odkrył i opisał *Protokółarz miasta Pszczyny z lat 1466—1543*.

Polskie postaci nazwy naszego miasta (w pisowni dawnej): „Plisschyn” (1303), co się wymawiało „Plisczyn”, zresztą formę tę przekazano w późniejszej kopji, której tekst zawiera wiele błędów. „Pliszczyna”, „Plysszczyna”, tak kilkadziesiąt razy w źródłach z XV wieku, „Blisszczyna”, „Blysszczyna”, również bardzo często w XV wieku. (Owo „i”, „y” po „l” w powyższych formach jest jedynie ówczesnym sposobem oddania zmiękczenia głosu „l”; nie wymawiało się tu wyraźnego „i”. Plszczyna i Blszczyna, tak już w XV w. a również w następnych wiekach aż do początków XVII w.

Wreszcie już bez „l” jako Psszczyna, Pszczyna. Najwcześniej zjawia się forma bez „l” w roku 1511, lecz przez cały XVI w. te formy są nader rzadkie, a dopiero od początków XVII w. już występują wyłącznie, więc tak jak dziś.

Dla wyjaśnienia pochodzenia i znaczenia nazwy naszego miasta jedynie miarodajnymi są najstarsze postaci polskie, w których tkwi pień: „plsk-”. Ten sam pień powtarza się przy słowach pluskać (bluzgać), i w szeregu bardzo starych określeń wód i bagien, jak „Plisk”, „Pliska”.

Wszystkie te i podobne brzmienia oznaczały pierwotnie wodę, bagna, lub szmery wydawane przy ruchu wody. Z pierwotnego pnia „plsk” — rozwinęła się przez dodanie

końcówki — ina (yna) nazwa okolicy wodnej, bagnistej: „plsczyna”, (podobnie jak z „w_osk” — woszczyna).

Ludwik Musioł w „Monografii Historycznej Pszczyny” Katowice, 1936 r.

BAŃKA Józef (1910—1983) — ksiądz katolicki, historyk Kościoła, badacz dziejów Ziemi Pszczyńskiej. Ur. 21.III w Gliwicach. Zmarł 28 XI.

Poza pracę duszpasterską zajmował się badaniami naukowymi nad historią Kościoła. Był autorem 59 publikacji z tej dziedziny. Wygłosił też 67 publicznych wykładów. Za monografię *Dekanat pszczyński w czasach reformacji protestanckiej i odrodzenia katolickiego na tle stosunków kościelnych Ślą-*

ska (Chorzów 1937) otrzymał doktorat, zaś na podstawie pracy *Zagadnienia historiografii kościelnej diecezji katowickiej* wydanej w 1947 r. zdał kolokwium habilitacyjne. Wraz z ks. bp. Herbertem Bednorzem wydali biografię ks. dr. Emila Szramka — *Życie i działalność ks. Emila Szramka* wydawał także źródła do dziejów Kościoła protestanckiego *Księga protokołów konwentów protestanckich ziemi pszczyńskiej 1588—1628*, Katowice 1938. Ks. J. Bańka współpracował z czasopismami *Nasza Przeszłość* i *Gościem Niedzielnym*, którego był także konsultantem.

W dokumencie z czasów Przemysława (2 III 1303) pierwszy raz spotyka się nazwę Pszczyzny, brzmi: „Plischyn”. W ciągu wieków do 1600 znamy różne jej odmiany: Plesna (r. 1327 w Neuling Hermann, Schlesiens Kirchorte 234), Plessina (1325/30 r. w Mon. Pol. Vat. I: 223 i 149), Plesina (1350 r. w Mon. Pol. Vat. II 234), Plessen (1408 r. w Cod. dipl. Sil. II 52), Plyszyna (w Liber beneficiorum III, Długosza 193), Plschyna (l.c. 195), Plsczyna (Długosz, Historiae V 153), Plczina (l. c. 604 i 625), Plsczyna, Plscina i Pscina (Akta kość. kat. w Pszczynie — wiz. z r. 1598).

W starych rękopisach mówi się o mieście „Plessa”, leżącym nad rzeką „Plesse” (Koszyk w „Stadt und Land Pless in der Vergangenheit” w dodatku do „Anzeiger für den Kreis Pless” 3 Folge z 2 VIII 1933).

Do dzisiejszej formy doszła sama nazwa drogą naturalnego rozwoju językowego. Początek jej wywodzi się z właściwości terenu, a nie jak chce Zivier, od nazwiska kolonisty, który miał się nazywać „Pleschka, Pleszka” (Zivier, Gesch. d. F. Pless, 157). Por. Witold Taszycki, Śląskie nazwy miejscowe, Katowice 1935, 14; Musioł, Zniemczone nazwy miejscowe, Katowice 1936, str. 23 i 41; Musioł,

Ks. dr Józef Bańka — 1937 r. W rozprawie doktorskiej w „Dekanat Pszczyński w czasie Reformacji Protestanckiej i Odrodzenia Katolickiego na tle stosunków kościelnych Śląska”.

JÓZEF KOSERCZYK — pszczynianin,
autor obszernej kroniki parafialnej kościoła
pw. Wszystkich Świętych w Pszczynie.

Kronika ta, zachowana w maszynopisie
została napisana w 1953 roku.

Józef Koserczyk był wieloletnim preze-
sem Pracowniczych Ogródków Działko-
wych w Pszczynie, budowniczym „Domu
Działkowca” — ośrodka kulturalnego
w Pszczynie.

Wiemy, że teren, na którym rozsiadło się ówczesne miasteczko jest niskim i bogatym w jeziora, stawy, bagna i moczary, który można było z powodzeniem nazwać z czeska „plesami” albo też z polska „pluskami”.

Być może również, iż bliskość celu, którym był dla podróżnych z zachodu Oświęcim albo zgoła Kraków, kazała nazwać to miejsce „blisczyną” (blisko — Blisschyn). W każdym razie źródłosłów zdaje się wyrażnie wskazywać na tę alternatywę, co potwierdzają nazwy łacińskie Plessina, Plesna, Plessa lub niemieckie Pless, Plesse.

Zgłoska „L” jak również ewentualnie „B” uległa w późniejszym okresie eliminacji ze zrozumiałych względów fonetycznych w języku polskim, zachowując się jednak mimo wszystko w języku niemieckim i po łacinie.

Jest atoli pewnym, że Pszczyna nie ma nic wspólnego z pszczołami co sugerowałoby żartobliwe powiedzenie „Pscyna, kaj te pscoły bżęcom”.

JAN MIODEK — urodzony w Tarnowskich Górach w 1946 roku. Tutaj zdał egzamin maturalny, następnie ukończył studia na Uniwersytecie Wrocławskim.

Obecnie jest profesorem filologii polskiej w zakresie językoznawstwa.

Autor wielu znanych opracowań, między innymi drukowanego w pszczyńskiej oficynie wydawnictwa „Śląska Ojczyzna Pol-szczyzna”.

Jan Miodek jest znanym popularyzatorem tematyki dotyczącej tajników i urody polskiego języka w cyklu telewizyjnym pt. „Ojczyzna Polszczyzna”.

Nazewniczy związek rzek i miejscowości był od wieków niezwykle silny — tak jak istotna w historia świata była zależność od wód wszystkich cywilizacji. Warto to sobie uświadomić, gdy się ogarnia wyobraźnią dzieje człowieka.

Rzeka rysuje linie krajobrazowe, jest nazewniczym punktem odniesienia, więc mamy Powiśle (nazwa regionu i część Warszawy), za Sanem w Przemyśle — Zasanie, za Bobrem w Jeleniej Górze — Zabobrze, a nad Odrą we Wrocławiu — Nadodrze. Strukturalnie identyczne jest Zawiercie — miejscowość położona za Wartą, czyli wartką, wierzącą się rzeką.

Tak jak rzeki nazywają się Bystrzyca Kłodzka (bystre potoki górskie tak określano), Oława (paraindoeuropejski rdzeń -el, -ol oznaczał wodę) i Widawa (paraindoeuropejski rdzeń veid, vid — „skręcać się, wić się”).

Na ostatnim z wymienionych pni zbudowana jest nazwa rzeki Wdy, która przepływa przez leżące na Pojezierzu Kaszubskim jezioro Wdzydze. Z jeziora przeniesiono nazwę na leżące w pobliżu Wdzydze Kiszewskie (są jeszcze Wdzydze Tucholskie).

Królowa polskich rzek Wisła także jest wywiedziona od praindoeuropejskiego pierwiastka veid. Znanie uzdrowisko Beskidu Śląskiego od niej, oczywiście, przybrało swą nazwę. Ale i Wiślica była najpierw Wisłą i dopiero w XIII wieku doczepiono do niej wyrazisty przyrostek -ica.

O relacji rzeczno-miejscowej trzeba też mówić w odniesieniu do nazwy Pszczyna. Otóż dzisiejsza rzeka to była również kiedyś Pszczyna (przyrostek -k dodano później dla odróżnienia od nazwy miasta). Niemiecka postać Pless oraz bardzo bogata dokumentacja historyczna świadczą, że forma ta jest kontynuacją wcześniejszej Plszczyzny, u źródeł zaś tego brzmienia stoi Blszczyzna, tj. rzeka błyszcząca się. I tę rzeczną nazwę — Blszczynę → Plszczynę → Pszczynę — przeniesiono na nazwę miejscową!

Przyjmuje się, że osada istniała już w X wieku, a zamek książęcy zbudowano w stuleciu XII (Ziemia Pszczyńska należała do Księstwa Raciborskiego). Najstarsze zapisy pochodzą z wieków późniejszych: Plisschyn 1303, Plessina 1326, Plschina 1407, Blasczina 1444. We wszystkich tych postaciach — pomimo nieuchronnych zniekształceń związanych z trudnością graficznego oddania zbitki spółgłoskowej -plszcz-, -blszcz-, — ujawnia się -l-, tkwiące w pierwotnych formach Blszczyzna, Plszczyzna.

Wydawca

Towarzystwo Miłośników Ziemi Pszczyńskiej

W nakładzie 100 egzemplarzy numerowanych

Nr 089.....

Składał na linotypie — Adam Ryłko

Tłoczył ręcznie — Janusz Ceglarz

Oprawiła — Gabriela Kardełko

Projekt typograficzny — Aleksander Spyra

Tłoczono w Artystycznej Oficynie Drukarskiej

Aleksandra Spyry

w Pszczynie, ul. Piastowska 26

Miejska
Biblioteka
Publiczna
w Pszczynie

Miejsko - Powiatowa Biblioteka Publiczna
w Pączynie

10025185